

2002
380

RAFİQ YUSİFOĞLU

1180
Y-94

UŞAQ ƏDƏBİYYATI

41218.

КОНТРОЛЬ

Dərs vəsaiti Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Elmi-Metodik Şurası «Məktəbəqədər-tərbiyə və ibtidai məktəb» bölməsinin qərarı (17.04.2002-ci il, protokol № 2) və Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirinin 07.05.2002-ci il tarixli əmri ilə (qrif № 433) təsdiq edilmişdir.

40783

M. F. A. U. O. F. A. N. A.
Azərbaycan Dövlət
KİTAB ANASI

ARX

BAKİ - 2002

TOFIQ MAHMUD (1931 - 1997)

Təbiət hadisələrinə şair gözü ilə baxıb, onu poetik lövhələr vasitəsi ilə balaca oxuculara çatdırma bilmək üçün yazıçı həm təsvir obyektini hərtərəfli öyrənməli, həm mövzuya uyğun bədii forma tapmağa çalışmalı, həm də uşaqların yaş xüsusiyyətini mütəlak nəzərə almalıdır. Həyatını uşaq ədəbiyyatına həsr edən Tofiq Mahmudun yaradıcılığına nəzər salarkən görürük ki, o, məhz bu istiqamətdə yaradıcılıq axtarışları aparmış, xeyli uğurlar qazanmışdır.

Mehdiyev Tofiq Mahmud oğlu Şahbuz rayonunda anadan olmuşdur. Orta təhsilini Bakıda başa vuran Tofiq Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə qəbul olunmuşdur, 1954-cü ildə oramı bitirmişdir. Əmək fəaliyyətinə maarif nazirliyində metodist kimi başlayan T. Mahmud 1958-ci ildən 1961-ci ilədək "Azərbaycan müəllimi" qəzeti redaksiyasında xüsusi müxbir işləmiş, 1961-ci ildə tale onu "Göyərçin" jurnalına aparıb çıxarmışdır. O vaxtdan T. Mahmud vəzifə e'tibarilə pillə-pillə yüksəlmiş, ədəbi işçi vəzifəsindən baş redaktor vəzifəsinə qədər müxtəlif işlərdə çalışmışdır. 1997-ci il aprel ayının 4-də Bakıda vəfat etmişdir.

Tofiq Mahmudun əsərlərinin mövzusu rəngarəngdir. Onun balaca qəhrəmanları daha çox gəzməyə, görməyə, şahidi olduqları hadisələrin mahiyyətini öyrənməyə həvəs göstərirlər. Hiss olunur ki, şair görüb-duyduğu, müşahidə etdiyi hadisələri qələmə alır. Elə buna görə də onun şe'rləri təbiiyyəti, həyatiliyi ilə diqqəti cəlb edir.

T. Mahmudun uşaq psixologiyasına yaxından bələdliyi onun şe'rlərinin müvəffəqiyyətini təmin edən başlıca cəhətlərdən biri kimi yadda qalır. Bu baxımdan "Apar məni", "Ehey, durnalar", "Çiçək gətirdi", "Evdə təkdir", "Hirsələnən oğlan", "Şe'r sevən qız", "Dəfçalan", "Uzunburun" və s. bu qəbilədən olan şe'rlər maraqlıdır. Ona görə ki, bu əsərlərdə şair hadisələri təsvir etməklə yanaşı öz balaca qəhrəmanlarının bədii portretlərini də yaratmağa çalışır və əsasən məqsədinə nail olur. Digər tərəfdən təbii, hadisələrin özündən doğan yumor bu şe'rlərin bədii dəyərini xeyli artırır, onları oxunaqlı edir.

Susan kimi dəf,
Alışla doldu
Hər yan, hər tərəf...
Çıxdı bu zaman
Dəfin dalından

Yaxud, "Şe'r və şar" şe'rinə nəzər salaq. Burada səhnəyə çıxan uşağın əlindəki şarın gözlənilmədən partlaması, salondakı gülüş, uşağın çapıb özünü itirməsi, özünü ələ alıb şe'ri əzbər söyləməsi, daha sonra cərgələr arasında bir neçə şərin partladılması çox təbii, inandırıcı boyalarla əks olunmuşdur.

Tofiq Mahmudun bəzi əsərlərində uşağın özünün bədii obrazı yoxdur, lakin həmin şe'rlərdə təsvir olunan hadisələr balaca oxucunun diqqətini cəlb edir. "Xoruzlar", "Yüklü an", "Küsən bulud", "Bir torba qoz", "Ayı balası", "Çəpişin hay-küyü", "Dovşanın beşi" və s. bu kimi şe'rlərin simvolik qəhrəmanları öz məzəli hərəkətləri, danışmaları, qəribə mühakimələri ilə uşaqların özlərini xatırladırlar.

Doğma diyarı sevdirmək, onun keçmiş, bu günü və gələcəyi haqqında maraqlı məlumat vermək uşaq ədəbiyyatının qarşısında duran başlıca vəzifələrdəndir. Bu həqiqəti dərinədən dərk edən şair Azərbaycanın şəhərlərinin, kəndlərinin poetik xəritəsinə yaratmağa çalışır. O, balaca qəhrəmanlarını Kəlbəcərə, İsmayilliya, Girdmançay sahillerinə, Lahıca, Basqala, Qara nohura, İçərişəhərə, Nabrana, Gəncəyə, Göygölə... qiyabi səyahətə aparır. Şair təsvir etdiyi yerlərin xarakterik cizgilərini ön plana çəkmək yolu ilə getməyə çalışdığından onun həmin mövzuda yazdığı əsərlər maraqlıdır.

Tofiq Mahmudun yaradıcılıq nümunələri içərisində təbiətə həsr olunmuş şe'rlər çoxluq təşkil edir. Bu yazıların lirik qəhrəmanları təbiətlə sıx təmasda təsvir olunurlar. Şair öz oxucularını meşə yolu ilə, çiğrirlərlə səyahətə aparır, bu "yaşıl xəzinə"nin hər ağacı, hər kolu, otu, yarpağı, çiçəyi, meyvəsi, mamırı, torpağı haqqında məlumat verir.

Bu, işıqlı meşədir,
Yaraşıqlı meşədir.
Hər ağacda hər yarpaq,
Bir çıraqlı, bir çıraqlı.
Nəçə işıqlı rəng var,
İşıqlardan çölgün var.
İşıqlı vardır, bilin,
Nərgizin, qorənilin!

"Göyqurşağının rəngləri" nəğilində qövsü-qüzehin necə yaranması poetik lövhələrlə canlandırılır. "Su zənbəğinin nəğməsi" nəğilində isə su zənbəği, çinar və buludun simvolik obrazı yaradılmış, insanlar arasında saf, təmiz məhəbbəti, sədaqəti təbliğ etmək məqsədi qarşıya qoyulmuşdur. Nəğildəki lövhələr canlıdır, cazibədar. Su zənbəğinin gözəlliyini heyranlıqla tərənnüm edən şair onu su üstünə səpələnmiş bir ovuc qara, ağ yelkənə bənzədir.

T. Mahmud təbiəti duyan, onu vurğunluqla tərənnüm edən, hər otu, hər çiçəyi, yarpağı, ağacı, meyvəni, quşu, bəcəyi xarakterik cizgilər vasitəsi ilə balaca oxucularına təqdim edən şairimizdəndir. Bu baxımdan, onun "Meşə-

nin rəngləri" adlı poeması daha çox diqqəti cəlb edir. Bədii sözün qüdrətinə arxalanan şair meşənin müxtəlif, bir-birinə bənzəməyən lövhələrini yaradır. Bu lövhələr tez-tez dəyişdiyindən təsvirlər yorucu təsir bağışlamır. Şair gah yağışlı, gah dumanlı-çisginli, gah günəşli havalarda, gah səhər, gah günorta, gah axşam, gah da gecə vaxtı oxucunu meşəyə qiyabi səyahətə aparır. Ayrı-ayrı, bir-birinə bənzəməyən lövhələr hamısı birlikdə meşəni tam təsvürvü etmək imkanı yaradır.

"Abşeronun sahilləri" poemasında Orxan və Süsənin yadda qalan bədii obrazı yaradılmışdır. Şair Abşeronun özünəməxsus gözəlliklərinə bu balaca qəhrəmanlarının gözü ilə baxmağa çalışmış, hadisələrə maraqlı, uşaq xarakterinə uyğun bədii forma tapa bilməmişdir.

Tofiq Mahmudun istər Azərbaycan, istərsə də digər dillərdə xeyli əsərləri çap olunmuşdur. Biz onu həm şair, həm nasir, həm dramaturq, həm publisist, həm də tərcüməçi kimi tanıyıırıq.

Tofiq MAHMUD

EHEY...DURNALAR...

Ehey...chey... durnalar,
Qollarımı açırım,
Sizlə uçmaq üçün
Arxanızca qaçırım.

Ehey... chey... durnalar,
Bir anlıq dala baxın,
Məni yerdən götürün,
Cərgənizə buraxın!...

Ehey... chey... durnalar,
Qanad açmaq istəyirəm.
Mən də bu göy üzünə
Qalxıb uçmaq istəyirəm.

Ehey... chey... durnalar,
Sizi izləyəcəyəm.
İndi qaçdığım yerdə
Sizi gözələyəcəyəm.

PAPAQLAR

Məşədə, ağaclarda
Qara-qara papaqlar
Saxlayır yuvaları -
Papaqları budaqlar.
Tökülüb papaqlara
Çoxlu-çoxlu yarpaqlar.
Onları görsələr də,
Əl uzatmır uşaqlar.
Çünki quşlar papaqda
Bala çıxaracaqlar.

LAHIC USTALARI

Çoxdandır heyran qoyub
Obalan, elləri,
Lahic ustalarının
İşləri, əməlləri.
Buyur, dağ kəndinə gəl,
Hansı həyatə girsən,
Burda zavoda bənzər
Qaynar həyat görürsən...
Qarşılayar ustalar
Səni güllər baxışla.
Tanış edər vurdugu
Neçə-neçə naxışla.
Görürsən ki, onların
Qızıldandır əlləri,
Mən tərifə layiqdir
İşləri, əməlləri.
Çox böyükdür qüdrəti
Lahic ustalarının.
Dünya gözür şöhrəti
Lahic ustalarının.

YAĞIŞ YAĞIR DƏNİZDƏ

Damlalar nizə-nizə,
Yağış yağır dənizə.
Su üstü çopur-çopur,
Hər damla suya hopur.
Üstü inci dolu sap
Göydən asılıb qalır.
Götürür bu yükə tab,
Dəniz üstə qırılır.
Gah toyyara yaradır,
Gah fəvvarə yaradır.
Dənizdən buxar kimi
Uçub, qeçür göyləri,
Köçəri quşlar kimi
Bu gün qayıdır geri.
Qayıdır dəstə-dəstə,
Şənlənir dəniz üstə,
Bu quş - damla neçə çox,
Sayı-hesabı da yox...
Bəlkə gözür dən izi,
Elə döyür dənizi.
Köçəri quş - damlalar,
Çalır sanki laylalar.
Bu da xoş gəlir bizə,
Yağış yağır dənizə...

ÜFÜQLƏR

Üfüqlər gah bozarr,
Üfüqlər gah qızarr.
Gah gülmüş kimi parlaq,
Gah da mavi, sarı, ağ.
Çamən kimi min cürə
Rəngə çalır üfüqlər.
Bəlkə səhər çağından,
Bəlkə axşam çağından,
Bəlkə göy qurşağından
Rənglər alır üfüqlər?!

ƏZİZƏ ƏHMƏDOVA (1932)

Əzizə Əhmədova müasir Azərbaycan uşaq nəsrinin tanınmış nümayəndələrindən biridir. O, 1932-ci il yanvar ayının 26-da Bakıda anadan olmuş, 1951-ci ildə Bakı Pedaqoji Texnikumunu bitirmiş, sonra təhsilini indiki Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsində davam etdirmişdir. Təhsilini başa vurduqdan sonra 1956-cı ildən 1966-cı ilədək Uşaq-gənclərdə redaktor işləmiş, sonra bir il Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında böyük redaktor vəzifəsində çalışmışdır. 1967-ci ildə "Gənclik" nəşriyyatına direktor təyin olunmuş, 1987-ci ilədək bu vəzifədə çalışmış, balalarımızın zövqünü oxşayan kitabların çap olunması üçün əlindən gələni əsirgəməmişdir.

1957-ci ildə "Pioner" jurnalında "Qorxmazın səhvi" adlı ilk hekayəsi çap olunduqdan sonra yaradıcılıqla ciddi məşğul olmuş, "Xınalı qayalar", "Yaz qarı", "Onu çiçəklər sevdi", "Bu ellərə vurulmuşam", "Bir ürək sındırılmışam", "O günlərə baxıram", "Mavi gözlərin işığı", "Damda yaşayan Karlsonla bacada yaşayan Damdabacanın macəraları" adlı nəsr kitablarını çap etdirmişdir.

Onun mənalı, ibrətəməz hekayələrini, müxtəlif mövzulu povestlərini balalarımız həmişə sevvə-sevvə mütaliə edirlər. Bu əsərləri oxuyanda hiss olunur ki, Əzizə xanım uşaq psixologiyasına yaxından bələddir, bütün varlığı ilə məhz bu ələmə bağlıdır.

Bədi əsərin mərkəzində uşaqları düşündürən maraqlı problemlər qoymaq, hadisələrə uşaq gözü ilə baxmağı və onları mənalandıрмаğı bacarmaq, sadəlik, aydınlıq, təbiilik Əzizə Əhmədovanın hekayə və povestlərinin əsas məziyyətləri kimi yadda qalır. Hiss olunur ki, Əzizə Əhmədovanı bizim gələcəyimiz olan uşaqların taleyi, onların təlim-təربiyəsi kimi mühüm məsələlər həmişə düşündürür. Elə buna görə də o, dünya, eləcə də qardaş xalqlar ədəbiyyatının layiqli nümunələrini yüksək tərcüməçi sənəti ilə dilimizə çevirmişdir. Tərcüməçilik fəaliyyəti bənkəi Əzizə xanımın yaradıcılığına mane olmuş, əksinə, onun özünə tələbkarlığını daha da artırmışdır. Bu tələbkarlığın,

görməli uşaq yazıçılarının əsərlərindən yaradıcılıqla bəhrələnməyin nəticəsidir ki, Ə. Əhmədova "Damda yaşayan Karlsonla bacada yaşayan Damdabacanın macəraları" kimi maraqlı bir nəsr əsəri yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Uşaqlar üçün yazılmış bu roman kompozisiya bitkinliyi, forma əlvanlığı, bədi sənətkarlıq məziyyətləri, dilinin aydınlığı, rəvanlığı və obrazlılığı baxımından diqqəti cəlb edir.

Müəllif uşaqların yaxşı tanıdığı və sevdiyi Karlsonun Azərbaycana səyahəti fonunda respublikamız, onun keçmişi, tarixi abidələri və bugünkü nailiyyətləri haqqında ürək dolusu söhbət açır. Bu söhbətlər canlı, obrazlıdır. Hiss olunur ki, yazıçı təsvir obyektini dərindən öyrənmiş, hadisələri sənətkarlıq süzğücündən keçirərək oxuculara təqdim etmişdir.

Məşhur İsveç yazıçısı Astrid Lindqrenin "Balaca və damda yaşayan Karlson" əsərinin qəhrəmanı Karlson eyni zamanda Ə. Əhmədovanın "Damda yaşayan Karlsonla bacada yaşayan Damdabacanın macəraları" əsərinin tam hüquqlu qəhrəmanıdır. Yazıçı Karlsonu əsərə bir növ hazır obraz kimi gətirsə də, yeni şəraitdə, yeni mühitdə onun xarakterinin bizə mə'lum olmayan başqa cəhətlərini də üzə çıxarmağa müvəffəq olur.

Ə. Əhmədova Azərbaycanın təbii mənzərələrinə, dağlarına, dərələrinə, bərəkətli tarlalarına, mə'dənlərinə, şəhərlərinə, burada gedən böyük quruculuq işlərinə kənardan gəlmə, bu yerlər haqqında təsəvvürü olmayan Karlsonu gözləri ilə baxmağı bacarır. Bu isə özlüyündə əsərin tə'sir gücünü, onun təbiiliyini xeyli dərəcədə artırır.

Uşaq yazıçısının qarşısında duran başlıca vəzifələrdən biri də balaca oxucunun mə'lumatını, biliyini genişləndirmək, onun həyatı, təbiəti yaxından öyrənməsinə kömək etməkdir. Əzizə Əhmədovanın haqqında söhbət açdığımız əsəri bu baxımdan da diqqəti cəlb edir. Oxucu maraqlı hadisələr fonunda çox şey öyrənir, xeyli informasiya əldə edir. İnformatik mə'lumatlar əsərin süjeti ilə, hadisələrlə sıx bağlı olduğundan, qəhrəmanların xarakterini daha dərindən açmaq vasitəsinə çevrilir. El ədəbiyyatından, folklorlardan yaradıcı şəkildə bəhrələnmə romandakı milli koloriti xeyli dərəcədə artırmışdır.

Əsərin əsas qəhrəmanı Damdabacadır. Öz vətəni dərindən məhəbbətlə sevvən Damdabaca zəngin müəllif təxəyyülünün məhsuludur. O, öz hazırcavablığı, məzəli söhbətləri ilə diqqəti cəlb edir. Damdabaca bir növ öz ölkəsinin keçmişi, indisi və gələcəyi haqqında iftixar duyğusu ilə danışan, onu xarici qonağa təqdim edən gid-ekskursavod rolunu oynayır. Maraqlıdır ki, Damdabacanın sinəsi gözəl nağıllar, əfsanələr, yaniltmacalar, tapmacalarla doludur. Qobustan, Qız qalası, Çıraqqala, Şərq bazarı, Neft daşları və s. bu kimi maddi abidələrlə yanaşı Azərbaycan xalqının mə'nəvi abidələri - dərindən hikmətlə dolu folklor nümunələri, adət-ənənələri Karlsonu heyrləndirir, odlar diyarı haqqında onun təsəvvürlərini tamamlayır.

Romandakı Çubuq arvad, Qırçı, Dalandar surətləri də maraqlıdır. Müəllif mə'nalı strixlər, bədi detallar vasitəsilə onların da yaddaqalan bədi obrazlarını yarada bilmişdir.